

Sluneční hodiny a zahrada slunečních hodin na Strahově

Od raného středověku mělo pro vnitřní život každé klášterní komunity velký význam dělení dne a měření jeho částí, na něž bylo vázáno recitování církevních hodin. Předpisy určovaly přesně, které hodinky se mají číst před a které po západu slunce. Pomůckou pro měření času byly ve středověku i později sluneční hodiny (*horologium solare*), které středověk převzal z antiky. V kláštorech bývaly umístěny na zdech konventů, zejména v rajském dvoře, na zdech prelatur, také však na zděných budovách sýpek na klášterních dvorech. Můžeme s jistotou předpokládat, že tomu tak bylo i ve Strahovském klášteře, nepodařilo se však zatím z dochovaných pramenů zjistit, kde sluneční hodiny ve starší době bývaly. Teprve z mnohem mladší doby, z doby vrcholné barokní přestavby kláštera, se dodnes zachovaly nikoli jedny, ale šestery sluneční hodiny, umístěné v jedné řadě v šesti ohraničených polích na zdi letního refektáře a obrácené do konventní zahrady.

Budova letního refektáře je mohutný čtverhran, vystupující ze středu jižního křídla konventu. Byla postavena podle plánů burgundského stavitele Jana Baptisty Matheye v osmdesátých letech 17. století.¹ Reprezentační sál, odpovídající svou monumentalitou dobovým monastickým vzorům, vyzdobil o čtyři desetiletí později velkou nástropní freskou *Nebeská hostina spravedlivých* kapitulár Siard Nosecký (1693—1753), který se i jinak vynikající měrou zapsal do dějin výtvarné výzdoby Strahova a jeho venkovských rezidencí a chrámů.² Siard Nosecký, nejstarší syn pražského malíře Václava Jindřicha Noseckého, se vyučil malířskému umění u svého otce ještě před svým vstupem do kláštera. Do noviciátu na Strahově jej přijal v roce 1714 opat Marian Hermann, v roce 1721 byl Siard Nosecký vysvěcen na kněze. Tímto rokem začíná první období jeho výtvarného působení ve Strahovském klášteře. Do tohoto období, do let 1727—1732, spadá i vznik nástropní fresky v letním refektáři. Noseckého autorství je spolehlivě doloženo strahovským análistou při zprávě o jeho úmrtí v roce 1753.³ Dílem Siarda Noseckého jsou, jak dovozuje uměnovědným rozbořem Anna Rollová⁴, i zmíněné šestery sluneční hodiny na vnější zdi letního refektáře. Rollová klade jejich vznik do doby kolem roku 1730 a do souvislosti s freskou *Nebeská hostina spravedlivých*. Na tuto souvislost ukazují ostatně i astronomické náměty — figurální zvířetníková znamení v lunetách dvanácti klenbiček a alegorie čtyř ročních období — na fresce pod stropem refektáře. Nepří-

mým dokladem Noseckého autorství těchto strahovských hodin je i to, že pravděpodobně již jako klerik zhotovil dvoje sluneční hodiny v Milevsku: jedny se scénou dobytí Bělehradu Evženem Savojským a chronostichem označujícím rok 1717 na budově klášterní školy, druhé na budově někdejšího konventu.⁵ Jiným dokladem je i Noseckého zájem o matematiku, jejímž studiem se zabýval vedle studia architektury a malířství. Nemůžeme tím ovšem prokázat, že dílem Noseckého je i propočet astronomických podkladů strahovských slunečních hodin. Ve strahovské knihovně byly však v jeho době některé rukopisy, z nichž se mu mohlo dostat dobrého praktického poučení; byl mezi nimi zejména český rukopis z roku 1666 Grunt a počátek vyměřování slunečních hodin na zdi cirklem nebo instrumentem, který podle vepsaného exlibris patřil členu strahovského konventu Konstantinu Černému.⁶

Mezi okny prvního a druhého patra letního refektáře Strahovského kláštera je šest slunečních hodin v přibližně stejných namalovaných rámech. Ještě roku 1962, kdy druhý autor o nich přednášel na semináři Československé astronomické společnosti, byly ukazateli hodin železné tyče nasazené kolmo do stěny. Tak budou i v dalším popisu uvažovány. Stěna má azimut $78,5^\circ$, počítaný od jižního směru ve smyslu hodinového číslování, takže je natočena poněkud k východu. Všechny hodiny jsou provedeny barevně a jejich výtvarná náplň převládá nad gnomonickou. Popis jednotlivých hodin následuje ve směru od východu k západu.

Na prvních hodinách je vyobrazen ATLAS držící na svých plecích zeměkouli. Z ní vybíhá ukazatel, který je však příliš krátký, než aby jeho stín dosahoval na čísla hodin, vyznačených římskými čísly při spodním okraji rámu.

Číselník je přitom chybně vytvořen pro jižní stěnu, tj. bez uvážení natočení stěny k východu. Čas je udáván poloorlojnými hodinami, počítanými od půlnoci do poledne a od poledne znova.

Druhé hodiny jsou po gnomonické stránce ze všech šesti hodin nejbohatší. Měří čas rovněž poloorlojnými hodinami, označenými římskými čísly od VII^h ranní přes XII^h polední až do IV^h odpolední. Příslušné hodinové přímky jsou vedeny patou ukazatele, vybíhajícího ze středu obrazu Slunce. Správně by měly vybíhat z místa, ve kterém by stěnu prořezala rovnoběžka se zemskou osou, vedená koncem ukazatele. Na hodinách jsou dále obrazy zodiakálních rovnoběžek, včetně rovníku a obratníků, označené příslušnými astronomickými značkami zvěrokruhu. Mezi obratníkem Raka a stuhou s čísly hodin je obraz krajiny. (Viz kresba na zadní straně přebalu.)

Tyto druhé hodiny se svou gnomonickou i výtvarnou náplní hodně liší od ostatních pěti hodin refektáře. Není tedy vyloučeno, že původní hodiny, vytvořené Siardem Noseckým, přemaloval jiný konstruktér slunečních hodin. Pravděpodobně jím byl tvůrce slunečních hodin v klášterní zahradě Anglických Panen (původně Bosých Karmelitek), nyní Vojanových sadech na Malé Straně. Nasvědčují tomu tamější tvary značek zvířetníkových znamení a tvar římských desítek na číselníku hodin, které jsou totožné s tvary na zmíněných strahovských hodinách.

Uprostřed rámu třetích hodin je velký obraz ženy se zlatou korunou na hlavě

*Páté hodiny od východu na jižní stěně letního refektáře
Sluneční hodiny v textu a na přebalu nakreslil Bedřich Polák.*

a se zlatým žezlem v levé ruce. Z jejího pravého prsu vybíhá ukazatel hodin. Zřejmě jde o Venuši — Jitřenku, protože směrem na západ se vine stuha, na které by měla být čísla jen ranních hodin. Při restaurování byla asi pro nečitelnost vynechána, právě tak, jako příslušné hodinové přímky. Pravděpodobně šlo o hodiny počítané od východu Slunce, protože na pátých hodinách je číselník s hodinami počítanými od západu Slunce.

Čtvrté hodiny nejsou vlastně vůbec hodinami. Mají sice ukazatel, ale jeho stín ukazuje na svislé přímky s čísly, které udávají azimuty Slunce v úhlové stupňové míře. Jde přitom o azimuty počítané pro odpoledne od směru západ—východ ve smyslu hodinového číslování a pro dopoledne od směru východ—západ proti smyslu hodinového číslování. Vzhledem k hustotě přímek jsou uváděna sudá čísla azimutů u horního okraje, lichá u dolního. Soustava svislých přímek, tj. průsečnic azimutálních vertikálů Slunce se stěnou, přitom představuje struny harfy, na kterou hraje biblický král David.

Páté hodiny znázorňují vědce v bakalářském baretu, jak zlatým kružidlen odpi-

chuje na zeměkouli hodinové přímky hodin, počítaných od západu Slunce. Příslušný číselník je přitom vytvořen jen pro osm odpoledních hodin, vyznačených arabskými čísly od 16 do 23. Toto uspořádání vede k domněnce, že na třetích hodinách, jak již bylo uvedeno, obsahovala stuha vlevo od obrazu Venuše-Jitřenky čísla několika ranních hodin počítaných od východu Slunce.

Šesté hodiny nejsou jen horologiem, ale i kalendáři, protože konec stínu ukazatele sleduje zodiakální rovnoběžky a udává tak měsíce a roční doby. Značky zvířetníkových znamení u rovnoběžek a čísla hodin u hodinových přímek restaurátor neobnovil asi pro jejich nečitelnost. Výzdoba hodin spočívá v obraze nějaké koruny se stuhami při horním kraji rámu a v obraze zeměkoule u dolního okraje rámu.

Sluneční hodiny byly v roce 1980 péčí Památníku národního písemnictví odborně restaurovány.⁷

Stavba letního refektáře a terénní úpravy, jimiž bylo zvýšeno západní i východní pole konventní zahrady a vytvořeno plató, které se amfiteatrálně zvedalo k její zdi, vytvořily předpoklady pro vznik francouzské zahrady s kašnami a vodotrysky, jejíž vzhled můžeme přibližně rekonstruovat podle plánu a popisu Strahovského kláštera a jeho vodovodní sítě od zeměměřiče Jana Aloise Kolbeho z let 1781—1782.⁸

Jednou z částí této zahrady byla takzvaná zahrada slunečních hodin (Sonnenuhr-garten). Tímto jménem je u Kolbeho označena její východní část, v níž pravděpodobně dovedná ruka strahovských zahradníků vytvořila z rostlin a květín sluneční hodiny, které zřejmě odpovídaly slunečním hodinám na zdi letního refektáře. O někdejší existenci této zahrady se zmiňuje na nejednom místě v letech 1817—1821 ve svých dopisech a ve svém promemoria opatu Benediktu Pfeifferovi také strahovský kapitulár Norbert Lehmann (1750—1823), který ji pamatoval v plné její kráse ještě z dob svého mládí.⁹ O sto let později zmínil se o ní, již jen z tradice, podle vyprávění svého novicmistra Justina Koblasy, strahovský senior Václav Váchal (1850—1944).¹⁰

Památník národního písemnictví počítá v rámci úprav bývalé konventní zahrady také s rekonstrukcí zahrady slunečních hodin.

POZNÁMKY

¹ Stefan, O.: Příspěvky k dějinám české barokní architektury, Památky archeologické XXXV, 1926, s. 84 an.

² Jeho životem a dílem se zabývala Anna Rollová, Příspěvek k životu a dílu Siarda Noseckého (diplomní práce na katedře dějin umění FFUK, Praha 1969), podrobněji pak ve své disertační práci Život a freskové dílo Siarda Noseckého (1693—1753) s dodatkem k dílu Josefa Hagera (disertační práce FFUK, Praha 1976). Srov. též: Rollová A.: Siard Nosecký (1693—1753), in: Strahovská knihovna v VII, 1971, s. 107—130.

³ „28. Januarii 1753. Mane sub tertia canon (ica) invenit janitor saecularis cum chirurgo in cella per generalem clavem aperta Siardum Nosecký exanimem, artis pistoriae magistrum peritissimum (refectori-

um aestivae aestivale, bibliotheca, apitulum . . .). Annalium Strahoviensium tomus VII (1744—1779)
SÚA Praha, fond ŘP — Strahov, kniha č. 225, fol. 45.

⁴ Život a freskové dílo Siarda Noseckého, s. 34.

⁵ Rollová, A.: Siard Nosecký (1693—1753), Strahovská knihovna VII, 1971, s. 109.

⁶ Strahovská knihovna, rkp. DQ IV 5.

⁷ Zpráva o restauraci je uložena v registratuře PNP, fascikl Sluneční hodiny.

⁸ Srv. Křivský, P.: Strahovská zahrada, Staletá Praha X, 1980, s. 205—217.

⁹ SÚA PR Praha, ŘP — Strahov, kartón 66.

¹⁰ Literární archiv PNP, fond Strahov, zápisník Václava Váchala.